

Jiří Palacký

VÝVOJ VÝROBNÍCH ÚZEMÍ V BRNĚ PO ROCE 1990

MOTTO:

*Všední den ve městě, jak si ho pamatuji
z dětství.*

*Mostní konstrukce jsou dnes oděné do ranního
oparu
a hloučky dělníků proudí na šestou do práce.
Čtyřmetrový železniční násep s kamennými
mostními oblouky
opět zvládá nápor dusotu kol železničního vlaku.
Následuje odmlka a z dále řinčení kovu, to jak
vlak přejíždí přes
ocelový nýtovaný most přes řeku Svitavu.
Po kočičích hlavách na Radlase se rozjelo
nákladní auto
s dodávkou čerstvého pečiva z pekárny na Cejlu.
Šum splavu a hvízd posunovače na vlečce
doplňuje staccato
bucharů, doplněné oblaky dýmu nad teplárnami a
táhlým zvukem sirény.
Jsou dvě hodiny odpoledne a končí další
pracovní směna.
Občas se rozhostí klid provoněný pylem
pampelišek a kvetoucích moruší,
do nedalekého parku se už donesly úryvky vět
z restaurace U Badinů.
K tomu se přidalo pronikavé kvílení špačků nebo
ševel vlaštovek.
Škvárové hřiště se na čas zaplnilo hráči fotbalu
a tu a tam postávají klevetící důchodkyně.
Vzduchem se line podivná vůně odněkud
z povzdálí,
a předznamenává přicházející déšť.
Z městských lázní teď odcházejí davy lidí,
jiní vyčkávají na příjíždějící tramvaj.
Najednou se strhne déšť a na asfaltovou vozovku
dopadají přívaly vody a dělají bubliny velikosti
tenisových míčků.
Od řeky se opět ozývá vyřukávaná melodie,
kapky deště se třísť o mohutné trubní rozvody.
Voda však odnáší navátý prach a po chvíli opět
prosvítá slunce.*

Stav výrobních území

Stav výrobních území je závislý nejen na okolnostech vzniku a nynějším způsobu využití, případně na determinujících vlastnických vztazích a výši kapitálu určeného ke správě budov, ale i na postoji veřejnosti, zákonodárců, státních orgánů, osvíceném přístupu řídicího managementu, zájmu ze strany investora, projektanta a prováděcí firmy. Všechny tyto jednotlivé

složky musejí být ve vzájemném souladu, podpořeny odpovídajícím způsobem a v průběhu realizace v nepřetržité součinnosti. Již na první pohled zde figuruje velké množství determinant, jejichž důležitost vylučuje možnost vypuštění některé z nich. V situaci, kdy volební mandát zastupitele končí s dalším volebním obdobím je obtížné prosazovat dlouhodobé cíle, kterými revitalizace rozsáhlých výrobních území bezpochyby jsou.

Průmyslové město působí na naše smysly. Má svůj nezaměnitelný charakter i poezii. Jeho ruch i pozvolné chátrání zanechávají v naší paměti nesmazatelné stopy. Ovlivňuje naši povahu a je zakódované v naší bytosti již od dětství.

Dnešní stav výrobních území ve městě Brně vypovídá o tíživé situaci, v níž se současná postindustriální společnost nachází. V řadě případů chátrají hodnotné průmyslové budovy a technologická zařízení, jinde ve světě tak úzkostlivě uchovávaná jako součást dědictví a svědectví z dob dřívějších. Obvykle tím i nenávratně mizí naděje na jejich opravu, nebo možnost přizpůsobení pro nové využití. Podle pravidla „jít cestou nejmenšího odporu“ je pro nové využití i nadále ve velké míře preferována výstavba na „zelené louce“, na území bez obslužných komunikací či odpovídající technické a veřejné vybavenosti. Takový přístup lze klasifikovat jako odmítavý k řešení otázek obnovy a tvorby městského prostředí, jako kulturní krajiny, vhodné pro rozvoj osobnosti a lidských komunit a národnostních menšin v bezpečné zemi s demokratickými principy a kulturními hodnotami. Přehlížení této situace vede k rozvoji novodobého fenoménu, jímž je „suburbanizace příměstských částí“ a jejich zastavování prodejními a skladištními halami gigantických rozměrů. Nahodilým způsobem tak vzniká zvláštní vazba přírodní a technické krajiny. Nevyužívaná území, ležící ladem, se vedle toho stávají centrem kriminality, znečištění okolí a přispívají i k celkové degradaci okolního prostředí.

Bývají též převážně problémem středu města, znečištěného říčního nábřeží a nebo jsou umístěny v jejich těsném sousedství.

Princip práce s nevyužívaným územím

Při formulaci principů práce s trvale nevyužívanými průmyslovými územími tzv. "brownfields" jsem nashromáždil poměrně velké množství zahraničních příkladů revitalizace a mnohé z nich jsem i sám navštívil a prozkoumal jejich historii. Lze konstatovat, že podobnými otázkami se zabývají odborníci v celé Evropě. Problematice řešení jsou každoročně věnovány odborné konference a nově jsou pořádány i pro zastupitele městských úřadů a architektů v České republice. Celkově se situace vyvíjí příznivěji v zemích západní Evropy, kde jsou k dispozici vyšší finanční prostředky a kde je i lepší informovanost a je patrný i osvícený přístup z řad veřejnosti. Mnohé metody zde byly již v dlouhodobém měřítku na konkrétních příkladech odzkoušeny, jsou vidět konkrétní výstupy a společnost je připravena bez předsudků přijmout revitalizované prostředí za vlastní a je připravena jej obývat a užívat.

Princip práce s územím je odlišný podle druhu zadání. V zásadě však vychází ze základních předpokladů, které při tvorbě prostoru architekt a urbanista uplatňuje. Tři způsoby přístupu jsem se pokusil aplikovat na následujících řešených úkolech. Projekty byly vypracovány, nebo na nich nadále pracují studenti fakulty architektury v Brně pod mým vedením.

ERGON – centrum řemesel

Prvním a v místních podmínkách ojedinělým příkladem je výrobní závod ERGON. V roce 1968 vznikla územní koncepce soustředěné výstavby průmyslového obvodu Brno-Hády o rozloze přibližně 200 ha. Součástí záměru, přesunout těžště výroby textilního a potravinářského průmyslu z centra města do jeho okrajových částí, byla rovněž výstavba závodu Ergon, snad největšího svého druhu v Evropě. O několik let později byl tento záměr zčásti i uskutečněn. V cenném přírodním rámci brněnského sídliště Vinohrady a vrchu Hády byl prvním a jediným realizovaným závodem nově vznikající průmyslové zóny.

Změna ekonomické situace po roce 1989 však zapříčinila přehodnocení dřívější strategie. Podnik, původně určený pro výrobu protetických pomůcek, tak nebyl dosud uveden do provozu a zůstává nadále nedokončen. Nabízí však kvalitní pracovní prostředí, vhodné i pro výuku, avšak chybí mu dostupnost MHD.

Dnešní vzhled budov je poplatný době realizace a je patrná i jistá nedokonalost v detailu. Hmotové a funkční uspořádání je však přehledné a z hlediska dalšího využití je svým způsobem universální. Hlavní osou areálu je průběžná dopravní komunikace, dělící areál na část s výškovou budovou a dvěma halami. Cennou devizou je bezbariérové řešení celku.

Společně s posluchači třetího ročníku jsme si zvolili za koncepci ateliérového projektu rehabilitaci budov na centrum řemeslné výroby.

Nedostatek zručných řemeslníků a nedostatek prostorů k podnikání vede v mnoha vyspělých západních zemích k podpoře začínajících podnikatelů, zajištění firemního zázemí a servisních služeb. Inspiraci jsme hledali v západní Evropě, kde podobná centra začala vyrůstat již v 60. letech. Příkladem nám byly francouzské l'hotel industrie, tj. domy s pronajimatelnými prostory pro řemeslníky, řemeslné dvory v Německu, pronajimatelné haly v Anglii a ve Švýcarsku. Jako výhodné a prospěšné se nám jeví spojení proměnlivé drobné výroby s konstrukčními a poradenskými kanceláři, ateliéry, rekvalifikačními a logistickými centry.

Proto nalezení vhodného řešení znamenalo vzájemnou spolupráci mezi posluchači při řešení celkové koncepce i v přístupu k jednotlivým budovám. Vznikl tak celek, umožňující plynulý růst využití a postupný upgrade na vyšší technologické vybavení. Pětipodlažní budova a její železobetonový skelet skýtá řadu možností dodatečných úprav. Ve výsledném řešení byl objem budovy rozdělen proskleným atriem s recepcí na dvě samostatné provozní části. Atrium je řešeno jako volný, přehledný a prosvětlený prostor, maximálně propojený s exteriérem. Jsou zde ponechány nosné sloupy a průvlaky ve své obnažené strohosti, pouze jsou v části odstraněny stropní TT panely.

Budova spojuje řemeslníky, architekty, designéry a restaurátory do centra uměleckých řemesel. Nabízí vybavení vhodné pro rekvalifikaci občanů i jejich dočasné ubytování.

Za předpokladu, že na jednoho pracovníka připadá 28-40 m² dle druhu výroby a pro prostory bez denního osvětlení následně jen 6 m², jsme stanovili maximální dimenzi univerzální pronajimatelné jednotky od 43,2 m² do 1000 m². Ve dvou halách

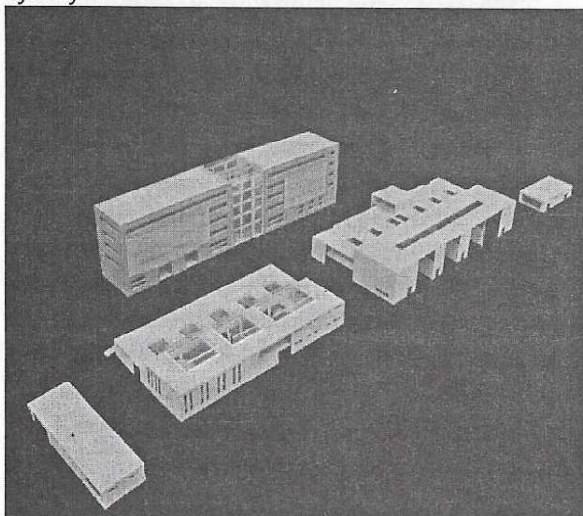
jsme tak vytvořili univerzální výrobní prostor, vhodný k pronajímání, umožňující rovněž jeho dodatečné dělení a rozšiřování, dle potřeby a proměnlivosti výroby. Každá z provozoven má tedy svoji vlastní kancelář, šatny a samostatný vstup.

Při úvahách o možném využití stávajícího areálu jsme uvažovali o celodenním provozu, včetně večerních aktivit pro veřejnost a u výroby o bezodpadových výrobních technologiích, nenáročných na životní prostředí.

Foto 1. Výrobní závod Ergon Maloměřice – neuveden do provozu

Foto 2. Ergon centrum rekvalifikace řemeslné výroby

Areál Brno Masná

Městská jatka vybudoval v letech 1894 až 1897 stavitel Abt podle vzoru jatek Vídeňských. Díky velkorysé koncepci, přehlednému uspořádání, zavlečkování, tramvajové lince a vlastní vodárenské věži se stal areál nezávislým a ve svém uspořádání funkčně vyhovujícím až do poloviny 80.let 20.století. Budovám se samozřejmě nevyhnuły některé barbarské stavební zákroky z let následujících (parovodní potrubí, vedené po fasádě jedné z nejhodnotnějších historických hal, přístavky likvidující kvalitní režné zdivo a mostní propojení s novým masokombinátem). Na ulici Masné stojí rovněž budova Masné burzy z r.1924 od architekta Bohuslava Fuchse.

Historicky cenné budovy areálu jsou dnes ve vlastnictví Brněnských komunikací, vynakládajících od roku 1991 nemalé finanční prostředky na jejich opravu a zachování.

V současné době jsou haly užívány k parkování servisní techniky, k uložení soli a dlažebních kostek. Toto prozatímní využití však neodpovídá kvalitě, nabízené cihelnými budovami z přelomu století. Dalším aspektem, na který studentský projekt reaguje, je uvažované napojení kolejové trati na dopravní směr Přerov a Olomouc.

Toto napojení by znamenalo stavbu 6-ti metrové estakády, procházející velkou halou bývalé masné burzy (jednou z nejcennějších budov areálu, zapsanou do památkové ochrany). Následná asanace by pravděpodobně zasáhla i další historické budovy, umístěné v blízkosti náspu v souvislosti s jeho rozšířením. Areál má dnes možnost regenerace a transformace na fungující městskou část, nabízející prostory k rozvoji podnikání, administrativy, logistiky a školství.

Společně se studenty hledáme vhodnou koncepci organizace tohoto území ve vazbě na dopravu a městskou strukturu i s ohledem na potřeby města a jeho zdravého rozvoje.

Zvolili jsme si téma Campusu architektury a umění a Centrum rozvoje řemesel a podnikání.

Foto 3. Masná Brno – vodárenská věž areálu

Foto 4. Campus architektury a umění Masná – návrh

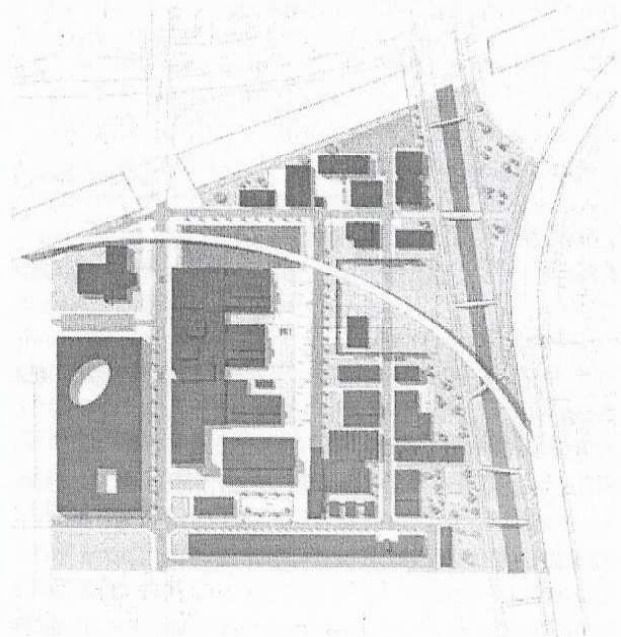
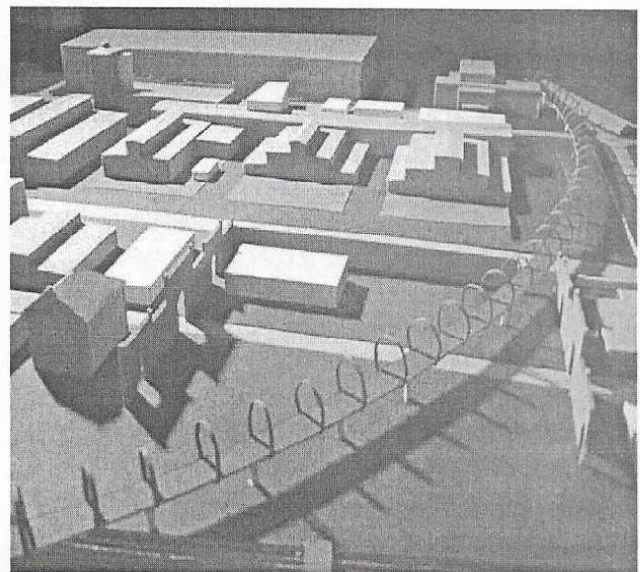

Foto 5. Campus architektury – model

Revitalizace Svitavského nábřeží

Území, řešené projektem sleduje meandrovité zakřivení říčního ramene řeky Svitavy, protékající Brnem na východ od historického jádra města. Prostorově je vymezeno ze severu ulicí Gargulákova, z jihu ulicemi Tkalcovská a Tomášková, ze západu ulicí Cejl, Vranovská a Dukelská, z východu potom ulicemi Pastrnkova, Šámalova, Zábrdovická, Lazaretní a vnitrozávodní komunikací závodu Zbrojovka. Celé toto bývalé výrobní území se nalézá v zátopové oblasti a je tedy třeba vyloučit podobnou situaci, ke které došlo u řady

českých výrobních podniků (např. u Spolany Neratovice) při povodních v roce 2002 návrhem vhodných opatření.

Nábřeží řeky Svitavy prošlo za poslední desetiletí řadou významných změn. Dříve zarostlé koryto řeky tvořilo zelenou dálnici mezi výrobními podniky. Voda byla jednak využívána při chlazení ve výrobním procesu, zároveň však vytvářela nepřetržitý šum, ve kterém se ztrácely monotónní zvuky spřádacích strojů. Z dále se ozývaly rány bucharů a pneumatických kladiv z 1. Brněnské strojířny, občas přerušené hvizdem a tlukotem kol železnice při přejezdu vlaku po ocelovém nýtovaném mostě.

Po privatizaci národních podniků a špatném hospodaření nových majitelů došlo k jejich krachu a uzavření. Výrobní technologie byla odvezena, nebo byla prodána. Jen zřídka byly některé části hal pronajímány ke skladovacím nebo prodejním účelům. Nepřehledná situace v rozdrobeném soukromém vlastnictví podniků znesnadnila možnost odkoupení novým majitelem.

Opuštěné areály Mosilany a Vlněny se staly záhy terčem vandalů, ubytovny bezdomovců a cílem sběračů kovů pro sběrné suroviny. Řada ponechaných zařízení byla odvezena, zbylé byly rozebrány, nebo zničeny a vypáleny. Nezadržitelný a samovolný proces degradace ještě dnes bez kontroly pokračuje, je však již téměř u konce. Nejstarší budovy jsou vystavěny z režného zdiva. Na nich se nejvíce odepsalo vedle

necitlivých stavebních zásahů z předchozích let i ponechání ladem napospas přírodním živlům. Monolitické železobetonové skelety, dnes zaolejované, měly dříve původní prosklení kovovými tabulkovými okny ze speciálních válcovaných profilů, které se již nevyrábějí a jejich nahrazení původními již tedy není možné. Starší zděné budovy s dřevěnými krovky skýtají malebná zákoutí a příjemné mikroklima se samovolně rostlou zelení.

Dnes je koryto řeky vyčištěno, osobami odsouzenými pro přestoupení zákona. Řeka představuje pro město živou tepnu a park zve k procházkám. Zvuk splavu přitahuje pozornost kolemjdoucích, lidí se psy, děti i starce při procházkách. V létě se u splavu někteří z nich i koupou. Přesto však řeka není součástí města, po rozrytém břehu vede nerovná, na mnoha místech přerušená blátivá cesta, obehnaná vlnitým plechem a výběh pro psy. Město zvažuje realizaci cyklistické stezky, vedoucí po jejím břehu, v řádu desítek milionů korun.

Na tomto příkladě ověřujeme se studenty tři různé varianty přístupu k řešení tohoto rozsáhlého území biokoridoru řeky Svitavy. V rámci projektu úzce spolupracujeme v kolektivu specialistů na stavební konstrukce, dopravní stavby a na ekologii a krajinu. Výsledek práce bude zveřejněn v odborném tisku a rovněž uspořádáme vlastní výstavu a prezentaci projektů na veřejnosti.

Foto 6. Svitavské nábřeží v Brně

Foto 7. Výrobní hala Zbrojovky – chrámový prostor

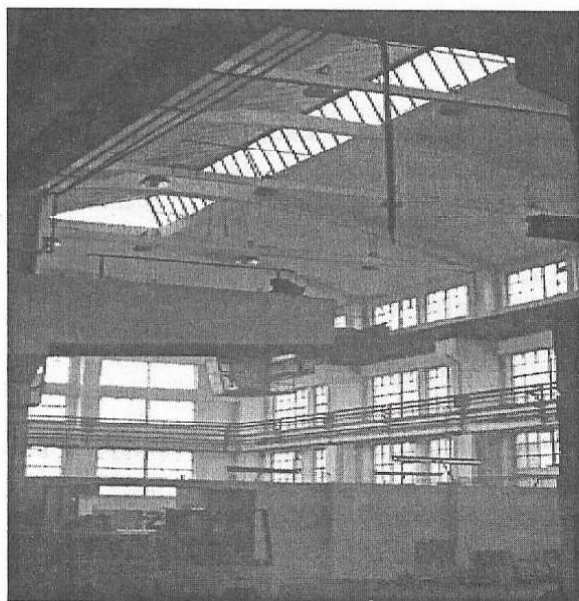
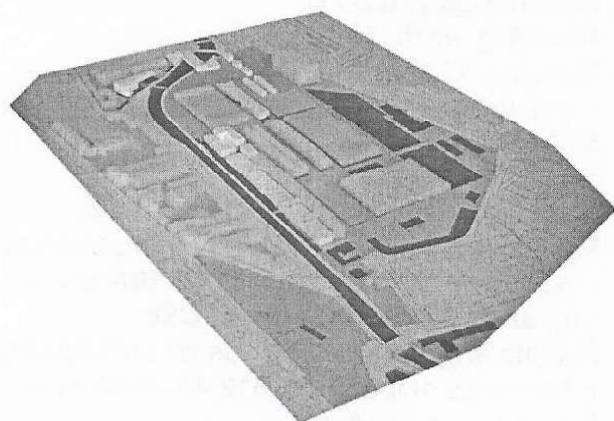

Foto 8. Revitalizace svitavského nábřeží v Brně – pracovní model

Závěrem

Ve své disertační práci se zabývám problémem trvale nevyužívaných výrobních území tzv. "brownfields" na modelovém příkladě města Brna. Na základě nasbíraných a průběžně obnovovaných geografických dat, získaných z průzkumu a inventarizace výrobních ploch na území města Brna sleduji podíl brownfields a analyzuji tendence jejich vývoje. Hledám rovněž možnosti zapojení GIS jako vhodného prostředku pro sledování, analýzu, prezentaci a systematické vyhodnocení tohoto jevu. V závěru se pokusím navrhnout metodiku postupu při jejich revitalizaci, na základě studia zahraničních příkladů a jejím ověřením při vedení studentských projektů, a měřených na řešení konkrétních vytypo-

vaných území. Výstupem projektu budou příklady aplikace metodiky na vybraných projektech revitalizace, vypracovaných pod mým vedením, se stručnou charakteristikou a komentářem, poukazujícím na využití metodiky a teoretických závěrů.

Literatura

SÝKORA, L.: *Suburbanizace a její sociální a ekologické důsledky*. Praha, Ústav pro ekopolitiku 2002. 191 s.

VAN DER LAAN, W.: *Kop van Zuid 2 Uitgeverij 010 publishers Rotterdam*. 1999, 160 s.

SITTE, C.: *Stavba měst podle uměleckých zásad*. Originál Wien 1889. Arch. Praha 1995. 111 s.

Resumé

Plots of land so called "brownfields" and simulating the thesis on a model example of the The aim of this dissertation work is in finding solutions for temporarily devastated city of Brno in the Czech Republic. Based on collected and periodically updated geographical data from the research carried out on former industrial areas in Brno it seeks for local trends and analyses them. With the help of study of international solutions for these areas it establishes the methods and ways of how to deal with them. The results will be shown on particular project designs led by the PhD. student with a brief description and commentaries of applied theory and methods.